

Mindig mást... ugyanazt

SZEGŐ GYÖRGY INTERJÚJA BÖRÖCZ ANDRÁS NEW YORK-I KÉPZŐMŰVÉSSZEL

A múlt évben Kovalovszky Mártáék székesfehérvári múzeuma rendezett kiállítást Böröcz Andrásnak, aki többnyire New Yorkban él. Roskó Gábornak és Révész Andrásnak is ekkortájt volt itt tárlata, akik Budapesten még a nyolcvanas években Böröczcel együtt robbantak be az akkori magyar posztmodernbe, vagy ha tetszik, a „buffo-parnasszusra”. Voltaképpen ők csinálták, Simon Zsuzsa művészettörténésznek volt egy Rabinec Galéria elnevezésű lakás-kiállítóterme. Ott hirdette ki Birkás Ákos 1982 decemberében, hogy az avantgárdnak vége, mostantól nálunk is a posztavantgárd jön. Böröcz is ott volt és semmi különösét nem talált ebben. Amikor mindenki ezt a nótát fújta, ő posztgraduális szinten beiratkozott a már halottnak tetsző muráliák tanzakra. Később kirúgták. Végül sem itt, sem New Yorkban nem azt csinálta, amit a többség. „Úgy maradt aktuális, hogy egy kicsit mindig mást csinált, mint amit egy derék avantgárd-posztavantgárd művésznek előírtak a mindenkori »Zeitgeist« forгатókönyvben” – írja Pataki Gábor Böröcz-elemzésében. Kovalovszky Mártának a Böröcz-féle attitűd Kukorelly vallomását juttatja eszébe: „Az irodalomhoz nem kis pofa kell, úgy látszik, nekem van pofám ehhez.” Más női műértőkre nemcsak műveinek érzékisége hat: „Böröcz keze rejtély. Húsos, rövid ujj, a levegőbe bök, erőteljes, csaknem félelmetes... kéz, amely az »alkotást« nagy A-val fejezi ki” – csodálkozik Laura J. Hauptman, és rögzíti: a bronzöntő, gerendafaragó idők után, több mint öt éve, métereken aluli, gyakran para- vagy balsafa szobrokat formáltak ezek az ujjak.

Böröcz délelőttönként Luise McCagg Greenwich Village-i, az első felhőkarcolóhoz, a Sullivan-házhoz közel eső műtermében grafityszerű viaszszobrok kivitelezésében segít (Luise férje az a William O. McCagg, akinek legutóbb magyarul a Cserépfalvi Könyvkiadónál jelent meg a *Zsidóság a Habsburg Birodalomban* című kötete), s csak délután megy át a Bleeker Street keletebbi részére eső, két, egyenként 5 négyzetméteres szobából álló lakásába, vagy még keletebbre, egy kétszer ekkora alagsori műterembe, amelynek ablaka fölé a Halál Angyalainak szállója és Harley Davidsonjaik magasodnak. A lakásban Lipton úr – egy amerikai karriertörténet hőse – teafiltereire köré rajzol képregényt. A művészkönyvnek amúgy akasztófa alakú dobozformája van. Maga a sárgult papírzacskó hol guillotine pengéjeként kerül a kollázsba, hol egy rajzolt teáscsészébe lóg bele, amelyben a purgatóriumba utalt bűnösök főnek.

A pinceműteremben ceruza- és dugószobrokról kérdezem Böröczöt, a nagyobb plasztikáknak csak odaát Brooklynban, a Kanadából érkezett Robin Silverberg papírmerítő „gyárában” van csak hely. Ott áll az Akasztottak, vagy egy különös, budira és guillotine-ra egyszerre emlékeztető csigalépcsős torony, no meg a dob-szobrok. Mindezen helyek közelében volt egykor a hippik legendás Village Gate pincéje és a Top of the Gate éjszakai klubja, valamint sok száz, gyakran kérészerű galéria. Itt állandó kötelesség a stílusváltás, másként nem megy. Errefelé volt a Gracie Mansion Galéria is, amely hosszú

agónia után települt át a Sohóba 1987 táján. Az East Villageben Noszek Lászlónak, Kosbor Istvánnak és Böröcz Andrásnak a PS 122 Galleryben közös kiállítása is volt, „3 from Budapest” címmel. Ez talán a környék utolsó talpon maradt galériája. Igaz, fennmaradása a város támogatásának köszönhető. Nonprofit hely, márpedig itt, New Yorkban, amiben nincs nyereség, az idegen az általános trendtől. Böröcz tehát az maradt itt is, aki otthon volt.

– Ceruzákból faragok ki szobrokat, a méret korlátozott. A problematika egyrészt pop: egy tárgy, amit átfunkcionálsz; másrészt koncept, mivel használod. Néhol meghagyom a festéket, no meg van maga a fa, ami különös, attól függ, hol gyártották; aztán van a grafit, ami egy ősi dolog. Néha a csapolásnál több ceruzadarabot is teszek bele, néha radírt is: ne-

BÖRÖCZ ANDRÁS: AKASZTOTTAK

mi szerv, anya-gyerek, ilyesmi. Technológiailag finomabbak már a ceruzaszobraim, jobban ismerem, és még érzékenyebb lettem.

- *Nem untál bele?*

- Most mást csinálók, gipszel dolgozom, de a ceruzákat máig gyűjtöm. Ha magyarok jönnek, hoznak nekem egy zacskó régi ceruzát. Gyűjtöm őket, valószínűleg egész életemben fogom csinálni. Kikapcsol. Most egy oszlopokból álló ceruzaszobor érdekel.

- *Mennyire voltál azelőtt meghitt viszonyban a ceruzával? Hogy indult ez az egész?*

- Faszobrokat faragtam, és még közelebb szerettem volna kerülni hozzá: hogy lehet ezt még fokozni, minimalizálni a munkát és növelni a jelentést. Sokat töprengtem rajta. Mindenki gyakran túlfaragja a ceruzáját.

- *Meg rágja.*

- Igen. Az elsők rosszak lettek, de aztán belejöttem. A siker beindított: mi lehet még? Így jött a dugó. A ceruza idézőjel: faragod, használad, elkoptatod. A dugó is ilyen: kivészed, vagyis megerőszkodol, elteszed. Rajta marad az évjárat, a bor minősége. Szóval a dugó összefügg a ceruzával, a ráírt információ miatt is.

- *Volt-e kiállítása a ceruzaságnak?*

- Igen, sőt hatalmas sikere volt. Brooklynban, a Right Bank Galleryben voltak először kiállítva. Főleg művészek látták ott, reklám- vagy nagyobb ceruzacég nem. Japánok föl-vették videóra. A második a P. S. 122 Galleryben volt. Az is nonprofit hely, ott csináltak egy kiállítást magyar művészeknek tavaly nyáron. Noszek László, Kosbor István és én állítottunk ki akkor, én ceruzákat meg kenyérszobrokat vittem, mutattam ott be. Most Memphisben lesz egy önálló kiállításom.

- *Az első pillanattól fogva tudtad, hogy a ceruzaszobraidat jól el lehet adni?*

- Nem is gondoltam rá, de nem bánom, hogy eladtam őket. Jó a lakásokba, kicsi, felismerhető, érdekes.

- *Nem nógatnak, hogy aknázd ki az üzleti lehetőséget? A reklámszakma jelentkezett?*

- Nem érdekel túlzottan.

- *Van-e jelentősége annak a pillanatnak, amikor rájöttél, hogy el kell ágazniuk?*

- Lassan ment. Vannak anyagból származó felismerések, és vannak az alkotásnak konceptuális szintjei. Nemcsak a mánia, az ismétlés izgat, de jó rájönni, próbálgatni, kitágítani a tudást.

- *Mennyire vannak ebben életrajzi áthallások? Csupán mint az idő múlása szól bele a magánéleted, vagy mint Marco Ferrerinnél, aki a saját nemi szervét álmodja folyton? Téged is szimbolizál az antropomorf ceruzaanalógia?*

- Persze, vannak életrajzi vonatkozások. Anyám zsidó származású, apám nem az. Anyám a főnök. A ceruzaszobrokat tulajdonképpen építem. Ezek „vagy-vagy” filozófiák: merre nőjenek? Három vagy négy nagy utat tettem a sivatagban, és rájöttem, hogy ez nagyon fontos nekem. Legutóbb a fiammal és az öcsémmel jártunk ott. Az öcsém énekel a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában. A szüleim sohasem mennek el oda, hogy meghallgassák az öcsémet. Apám katolikus, de ha meghal valaki zsidó a családból, a zsidó temetőbe mennek.

- *Milyen szerepe van a koptató szerszámoknak?*

- Igyekszem mindent a saját kezemmel csinálni. Türelm-munkák ezek. Önfegyelmzés. A művészetet meg kell újítani, és ennek egyik erőforrása az úgynevezett „cikis” munka: a börtön, a tengerészség, a katonaság. Art brut, ahogyan a 40-es években a franciák mondták, az elmeegógyintézetű műveket is beleértve.

- *Kicsit hadifogoly vagy New Yorkban? Őrjítő hely ez?*

- Nem, csak szeretnék magányosnak lenni. Van ebben egy kis nosztalgia és vicc, ironia.

- *Mennyire fontos a vicc?*

- Nagyon. Az *Akasztottak* című szobrom is ilyen. Főleg a bábszínházból merít. A kötél az emberi lét abszurditása, de ugyanakkor nem szenvednek ezek a figurák. Emberek, de bábok is, állandó csúsztatás van a műben. Egyszermind dobok: a dob a lélek maga. Villon. Merev testek összeütöztetése.

- *A ceruzáról az jut eszembe, hogy egyes magyar tájakon a gyermeknemzést gyerektírásnak nevezik, sőt, egy tréfásan erotikus dal is erről szól:*

„Van nekem egy csíkos gatyám,
Abban hordom a ceruzám,
Akármennyit írok vele,
Mégsem kopik el a hegye.”

Most a kötél, ugyanilyen analógia alapján, a köldökzsinórt jut-tatja eszembe. De ennél nyilvánvalóbb az akasztásra asszociálni, sőt Christian Morgenstern verseskötetére, amelyhez 1989-ben Kaján Tibor illusztrációkat is mellékel: hangvonalak és zenei kulcsok éteri terében himbálóznak az akasztottak. Találó magyar szó is van erre: akasztófahumor. Morgenstern először 1905 körül jelentette meg ezeket a verseket. Müncheni, berlini barátai gyönyörűségére kabarékban is előadták őket. „Az »akasztófaénekek«-hez nincs szükség semmi másra, csak elfogulatlanúságra, naivitásra és együgyű szívre. Egy nagy gyermek írta őket – nagy gyermeknek” – nyilatkozta a költő. Halála éve egybeesett az utolsó, 1914-es békeévvél. Nem várta meg a következő háborút, amikor úgymond a költészet is meghal.

- Annyi konkrétum mindenestre ideillik, hogy az *Akasztottak*-at először egy bronxi volt zsinagógában állítottam ki, amely ma a környék lakosságának átrendeződése miatt inkább valamiféle kultúrház. De erre majd visszatérek.

- *Morgenstern apja festő volt, müncheni festő. A te mestered, Erdély Miklós, az avantagárd profétája, az Indigó csoport köré tömörült fiataloknak, többek között Neked tartotta az Optimista előadás-t. Ebben mondta: „Ami rossz, hibás, kínzó, veszélyes és értelmetlen, azt merészelní kell észrevenni, legyen az a legelfoga-*

dotabb, legmegváltoztathatatlanabbnak tetsző ügy vagy dolog. Bátorkodnia kell akár a legirrealisabb, legmegvalósíthatatlanabb alternatívát javasolni!” A te munkásságod, a ceruza-, dugó- és kenyérszobrok, a Lipton teafilterből kiinduló művészkönyvek vagy a brooklyn parkban összeszedett platánfarörszéből csinált Akasztottak talán ezen a tételen alapulnak. Mennyire meghatározó élmény számodra Erdély Miklós társasága? Mennyire mestered ő abból a szempontból, hogy a dolgokban illúziókat látsz?

– Nagyon erősen összefügg vele. Jó képességű gyerek voltam a Képzőművészeti Gimnáziumban. Sikuta Gusztáv tanított ott. A Képzőművészeti Gimnázium akkoriban egy Fellini-film karaktereit vonultatta fel. Aztán katonaság jött, előtte egy évig a filmgyárban háttérfestő voltam. Az jó iskola volt, náci feliratokat ugyanúgy kellett festenem, mint fotorealista vagy hollywoodi stílusú háttérket. A katonaságnál ismertem meg Erdély Danit, ő mondta, hogy az apja avantgárd művész, gondoltam, akkor azt meg kell nézmem. A művészettörténetben én leáltam Picassónál, addig tanítottak, fogalmam sem volt, mi az az avantgárd. Én vittem aztán a főiskolai osztályunkat Miklóshoz, Szirtes Jánost, Gábor Áront is. A Főiskolával párhuzamosan jártunk Miklóshoz, úgy 1976–77 körül. Néha bezárta a rendőrség. Somogyi engem nem szeretett, antiszemita volt. Rádadásul félték is tőlem, mivel anyám a Belügyminisztériumban dolgozott. Megfigyeltek. Kiderült, hogy mindent tudnak rólam, merre jártam, kivel beszéltem. Minden csoportban kellett egy spicli. A katonaságnál interjúra hívtak, beszervezték az embereket téglának. Simán megszarolták őket, netán lakás- vagy telefonigérettel. Engem telefonnal akartak befogni.

– *Ezekkel a kis játékokkal tönkre lehet tenni embereket.*

– Miklós több okból halt meg. Egészségtelen életet élt, sokat evett és cigarettázott, mint mindenkinél, nála is állandósult a stressz. Meg az üldöztetések: az embert nem vették föl a főiskolára, nem adtak útlevelet neki, de azért hagyták is. Ugyanakkor mindenki tisztelte, az underground királyává lett. Ha él még öt évet, világhíresség lett volna. Miklósnak Füst Milán, Bokros Birman Dezső és a nyugatosok voltak a tanárai, meg Fülep Lajos, Mezei Árpád és Hamvas Béla.

Itt, Brooklynban, él egy idős néni, minden utcában vannak idős nénik, akik a galambokat etetik. Pocsolyában kelesztik a kenyeret, a babakocsiban is száraz sercliket tolnak ezek a nénik. A kenyér mérete és formája fejekre is, de a pesti kenyérré is emlékeztet. Itt zsidó vagy lengyel kenyér a neve. Időben működik ez is, mint a többi tárgy. Csak néhány nap a kenyér élete. Aztán meghal. Szakrális. Tabu, Isten teste. Szobrászati anyagként használva kannibalizmus, hogy megesszük. Az ember fejét. Elmúlik. Mazochizmus is. Mállik, törékeny a művészethez. Sebezhető, nem úgy, mint a márvány. Egerek ették a kész műveket. De az egér a falra is felmegy, ezért üvegek tetejére raktam a műveket, mert a palack oldala csúszik. Gyertyával pótoltam ki a száradás és az egerek okozta repedéseket. Az is szimbolikus, sőt groteszk, hogy a belecsöpögtetett viasz kicsurogva olyan, mintha kinyújtáná nyelvét a kenyér, vagy behunyná a szemét, sírna. Nemcsak az anyag expresszív, de a gesztus is közmondásos. Ismét a börtönszobrászat, elrejtett fűrés. Közhelyek.

– *Erdély Miklóst is foglalkoztatták a látszólag banális anyagok: tej és indigó, kátrány és salak. Fény és káosz, Isten és Auschwitz ellentéte is benne volt ezekben, de valamiféle mindenhatóság, mindenben illetékesség és mindenben átlátó bölcsesség is, a primer*

használaton túli haszontalanságokról. Például 1984-ben rajzolta a Fertőző kenyér-et és sok „ $\sqrt{-1}$ ” képet is festett. Már a hetvenes években csinált kalapácsakciót, amely a te defunkcionalista, felszeletelt kalapácsnyeleddel vagy dugóiddal, ceruzáiddal rokon. Ismét Erdély azt kérdezte, hogyan lehet, hogy a kettő mégis egy, mint a Möbius-szalag oldala, hogyan lehet a világegyetem 99,999%-a felesleges? Amiből meg elég lenne egy, abból bőven van millió? Van-e reneszánsza itt, Amerikában az európai 40-es éveknek, a már említett art brut-nek, vagy a 70-es, 80-as évek koncept gondolkodásának?

– Én itt magyar művész vagyok. Persze, tudom, van arte povera, meg neo geo és posztmodern. Engem nem érdekelnek a jelszavak, a kenyér után senki sem fog ceruzát. Elég nekem, hogy magamat láthatom. Nem elégít ki egyetlen anyag használata, de végül mégiscsak összefüggnek ezek az anyagok. Most gipszszobrokat csinálok. Ez a legkonvencionálisabb szobrászanyag. Lipton teát öntök bele, attól elüszkösödik. Kinn marad a teáspapír, ott marad a nagyon erotikus negatív üvegben (villanykörte), és tojáshéj negatívot is használlok. Meg szappantartót és hamutartót. Így barlangok, szakrális jelek keletkeznek.

A gipsz mindenestre a ceruzánál is, a kalapácsnál is sokkal szabadabb. A forma is és a beléhelyezhető papír, rongy stb. is. Valamiért lábakra állítottam őket. Talán mert a dolmenek a legrégebb szobrok. Asztalság és székség, ember által kreáltság jelenik meg abban, hogy nem a földön, hanem attól elemelve látom őket. Színpad, drámai keret keletkezik. Erre kerül a kalapács, a gipsz vagy az üvegfleska. Csendélet, ami beszél.

– *Térjünk most vissza az Akasztottak-hoz. Kicsit az új-guineai bálványokra is emlékeztet. Hogyan kerül bele a történetbe ez az egyre inkább „fekete” városrész?*

– Az Akasztottak a Bronx Museumban van, egy zsidó negyedben, ahonnan kiszorultak a zsidók, mert feketék költöztek a negyedbe. A zsinagóga a 60-as években épült. A Bronx Museumnak van egy Artists In Market programja, amin nők, külföldiek, idegenek stb. vezetettnek be a művészeti rendszerbe.

– *Ez a demokráciának egy foka, hogy a nem hátrányos helyzetűek gondolnak a hátrányos helyzetűekre.*

– Egy Schnitzer nevű festőnő találta ki és csinálta 10-15 évig. New Yorkban jó zsidónak lenni, az egy zsidó város. A program jó segítségnek tűnt, megpályáztam és meg is kaptam, de az órákra nem nagyon jártam el, csak az Andy Warhol-előadásokra. Kiválasztottak, és rám bízta a többit. A program végén rendeztek egy nagy kiállítást, amihez kiküldtek egy múzeumi szakembert, hogy ismeretlenül válasszon a galériákból. A volt zsinagóga oltárának helyére tette az Akasztottak-at, ami egy hatalmas szobor. Ez volt a közös kiállítás fő attrakciója. A zsinagógát átépítették, de a bima megmaradt.

– *A szobrot a kiállítás helyszínétől függetlenül csináltad, ugye?*

– Egy Don Carvey nevű amerikai zeneszerzővel dolgoztam, ő, a zenész (és itt a Morgenstern-féle zenei akasztófa-analógiában van némi rokon vonás) találta ki, hogy én jó szobrász lennék, ő faragta a dobokat. Egyáltalán, ő fedezte föl, hogy tehetőségek vagyok. Ő adott először fát, szerszámot és pénzt. Közösen béreltünk műtermet. Sorsszerű találkozás volt ezzel a baltime-i fiúval. Amszterdamból fog Pestre utazni októberben,

az ottani kiállításomra, komputerrel vezérlti az ütések a fadob szobrokra. Mikor a bronxi platánfákra akasztottuk a dobokat, a szél dobolt rajtuk, ahogy összeütődtek. Itt is van ennek hatása, nemcsak Pesten. Itt is sírnak vagy nevetnek, szóval nem közömbösek vele szemben. Vissza akarom vinni a szobrot Budapestre, és felakasztani rá egy platánfát, amire Magyarországon is akasztották az embereket a lincselők. Ez egy fa-ember átalakulás ősi mítoszra felel vissza. A szél fújja őket, egymáshoz csapja, konganak az üres testek. Itt Amerikában az akasztottság biztosan nagyon bizarr, nehezen tudják elképzelni, nagyon demokratikus ország. De viszonylag eleven még a lincselések emléke. A szobor másfél évig készült. Vissza akarom majd vinni Magyarországra, lógjon ott egy középületen. Fontos mű, éppen 33 éves koromban készítettem. Én 1956-ban születtem, három éve voltam 33 éves, amikor otthon nagy átalakulás volt, forradalom, amikor kiszétké a sírból és újraértékelték a régieket. Nagy teher volt kipréselni ezt a tizenhét alakot. Megtisztulás volt nekem. Meg kellett faragjam, hogy itt tiszta lappal élhessek. Egy néger, két terhes nő, egy mezítlás (ez egy amerikai szólás: ha mezítlás vagy, az már igazán nagy szegénység). Mindnek csukva van a szeme, nem lógnak, inkább lebegnek. Chagalloosan, gravitáció nélkül, álomban. Átszellemült-közönyös mosoly van rajtuk, nem szenvedés. Van köztük egy, akinek zsák van a fején. A *New York Times* is leközölte a képet: csukott szemű, nem szenvedő arcok. Noguchi csinált ilyet 1943 körül. Ez tabu a szobrászatban. Partizánokat fotóztak így, metszeteiken ilyen az indiánok arca, mikor tüzet raknak alájuk.

– Most valahogy eszembe jut Erdély Miklós Tavaszi kivégzés című, 1983-as Balázs Béla stúdiós filmje, amit nem kifejezetten az akkori rendszer rendelt meg.

– Hajdú András zeneszerző kérdezte, hogy ki rendelte meg

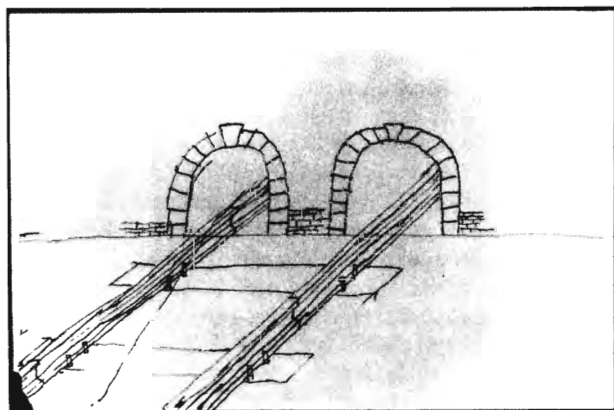
BOROCZ ANDRÁS: DOBOZOK

ezt a művet. Mire mondtam, hogy az Isten. Itt ez nem megszokott lépték: hogy nem rendelte senki, csak úgy... Másodszor egy kocsmába került. A részek egy álló hónapig szörnyű áhítattal nézték. Most harmadszor lesz kiállítva, Memphisben.

Azt hiszem, magyar maradtam. New York-i művész vagyok, de abban a csapatban egy olyan fiú, aki magyar. Magyar lesz Memphisben is, egy New York-i magyar, mint ahogy Abakanowicz ott is lengyel lesz. A lányom, aki itt él, már amerikai.

Az oroszok kezdenek kimenni a divatból, talán. Ez ugyan konkurenciát jelent, de nekem személy szerint nem. A csehek futnak, ők nyugatibbak, meg támogatják is egymást. A magyarok kevésbé. Nincs bennem bizonyítási kényszer: amíg jó, addig itt vagyok, ha unalmas lesz, majd visszamegyek. Nem akartam soha elválni a hazavezető szálakat. Többet állítok ki otthon, mint amikor Magyarországon éltem. Kettős tudatom van, nagyon szórakoztató dolog. Sokat dolgozom, kell is. Nem aszkéta módon, de hát állandóan csinálni kell, akarom is. Mániává, szenvedéllyé vált ez és szerencse, hogy nálam ez a szenvedély éppen a hivatásom. Nekem így jó, akkor is, ha nem a megélhetés a lényege. Nem is azért csinálom.

Az interjú megjelenése előtt nem sokkal volt Budapesten egy, az egész világról összehívott papírművészeti szimpózium, amelynek persze ismét nem egészen hivatalos programjaként Robin Silverberg és Böröcz András közös art bookjait is láthatta a közönség. Lapzárta- kor nyílt meg Böröcz András kiállítása az Óbudai Társaskörben, amelyen láthatók azok a teafilter-, tojás- és villanykörte-lenyomatok gipszbarlangjai, amelyekről az interjúban szó volt. Rajtuk kívül különleges tojásfestmény-türelmunkák is: dobozokban elfordítható, tojásra festett képregények, amelyeken egy idegen-ismerős bolygó akasztófalakói kiirtják a fákat, hogy az akasztófanép minél jobban benépesíthesse ezt a bizarr tojáskozmoszt. Párhuzamos sztori a mi geoid alakú tojásbolygónk történéseivel.

BOROCZ ANDRÁS: RAJZAI

